

Bizant i Kijevska Rus'

Pavunčec, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:657275>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni): smjer nastavnički

Marko Pavunčec

Bizant i Kijevska Rus'

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni): smjer nastavnički

Bizant i Kijevska Rus'

Diplomski rad

Student/ica:

Marko Pavunčec

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Valentina Šošarić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marko Pavunčec**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Bizant i Kijevska Rus'** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 31. kolovoza 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POLITIČKI ODNOSI KIJEVSKE RUS' I BIZANTSKOG CARSTVA (862. – 1242.).....	3
3. VOJNA PROŽIMANJA	11
5. RELIGIJSKA STRUJANJA	23
6. UMJETNIČKA PROŽIMANJA	29
7. ZAKLJUČAK	33
8. POPIS IZVORA I LITERATURE	34
9. SAŽETAK/SUMMARY	37

1. UVOD

Istraživači srednjovjekovlja pridavali su veliku pozornost kršćanskoj Europi, a povijest Bizanta i prostora današnje Rusije pri tome je često zapostavljena. Kijevska Rus', politički entitet, od 9. do 13. stoljeća bila je poveznica središnje Azije i zapadne Europe te je njezina uloga u povijesti Bizantskog Carstva bila od izrazitog značaja.

Cilj ovog diplomskog rada jest predstaviti suodnos Bizanta i Kijevske Rus' kroz prizmu političkih odnosa, vojnog uređenja, trgovinskih veza, vjerskih pitanja i umjetnosti u razdoblju od 9. do 13. stoljeća. Nakon uvoda, donosim prikaz političkih odnosa dvaju spomenutih političkih subjekata te kako su oni utjecali na tadašnju sliku Europe u periodu od interesa. U trećem poglavlju analizirao sam vojnu organizaciju i naoružanje Kijevske Rus' te bizantske utjecaje na njih. U fokusu interesa uloga je Varjaga koja se razlikovala u Bizantu i Kijevskoj Rus'. Kijevska Rus' imala je izrazito povoljan trgovački položaj, povezujući središnju Aziju s Europom i Baltikom te Bizant s baltičkim prostorom. U četvrtom poglavlju, stoga, bavim se ekonomskim odnosima Kijevske Rus' i Bizanta te dodirnim točkama njihovog platnog sustava. Veliki utjecaj na međudnos Bizanta i Kijevske Rus' imala su vjerovanja i religijska prožimanja, od slavenske mitologije, preko kršćanstva, a kasnije i pravoslavlja. Dakle, u petom poglavlju analizirao sam temeljna vjerovanja i njihova strujanja na prostoru Bizanta i Kijevske Rus'. U posljednjem poglavlju prikazao sam umjetničku sferu gdje se prožimanje s bizantskom kulturom najviše ogleda u sakralnoj arhitekturi i ikonografiji.

Dosada značajan broj istraživačkih radova posvećen je različitim aspektima prošlosti Bizanta i Kijevske Rus', no s druge strane mali je broj djela koji ih dovode u međusobnu korelaciju. Pri pisanju od ključne važnosti za utvrđivanje događajnice bilo mi je kapitalno

djelo D. Obolenskog¹. Valja istaknuti i doprinos S. M. Solovieva² i C. Raffenspergera³. U poglavlju vojske ističe se djelo urednika I. Heatha⁴ i knjiga D. Niccolea i A. McBridea⁵, dok je u poglavljima posvećenima religiji i umjetnosti korišten članak A. Poppea⁶ i knjiga urednika H. C. Evansa i W. D. Wixoma⁷.

Na taj način stvorena je solidna baza činjeničnih postavki koje su mi omogućile da u ovom diplomskom radu rasvijetlim ulogu Kijevske Rus' u okviru bizantske sfere utjecaja, ističući njezinu političku, vojnu, trgovačku i kulturnu povezanost s Bizantom. Kroz analizu dostupne literature i povijesnih izvora, rad doprinosi razumijevanju odnosa između ova dva politička entiteta, naglašavajući kako je njihov suodnos oblikovao tadašnju političku i kulturnu sliku Europe. Time se otvara prostor za daljnje istraživanje i reinterpretaciju povijesnih veza Bizanta i istočne Europe, koje su nerijetko bile zanemarene u tradicionalnim proučavanjima srednjovjekovne povijesti.

¹ D. Obolensky, 1974.

² S. M. Soloviev, 2014.

³ C. Raffensperger, 2012.

⁴ I. Heath, 1979.

⁵ D. Nicole - A. McBride, 1999.

⁶ A. Poppe, 1997.

⁷ O. Z. Pevny, 1997.

2. POLITIČKI ODNOSI KIJEVSKE RUS' I BIZANTSKOG CARSTVA (862. – 1242.)

Način na koji je osnovana Kijevska Rus' povjesničarima nije posve jasan, no ono što je nedvojbeno utvrđeno jest da su tijekom 8. stoljeća narod Rus' bili trgovci i ratnici koji su dominirali sjevernom Rusijom i sjevernim dijelom rijeke Volge. Pretpostavlja se da su bili švedski Vikinzi koji su se integrirali s lokalnim narodima, tj. Fincima, Baltima, Bulgarima i Slavenima.⁸ Prvi koji je započeo debatu o porijeklu naroda Rus' bio je Gerhard Friedrich Müller (1705. – 1783.) koji je iznio teoriju da su Kijevsku Rus' osnovali Normani.⁹ To je izazvalo velike rasprave među istraživačima ove tematike, koji su se podijelili na 'normaniste' i 'antinormaniste'. Normanisti su smatrali kako je narod Rus' potekao od Normana, točnije Šveda, dok su antinormanisti zagovarali teoriju da je narod Rus' potekao od Slavena koji su živjeli južno od Kijeva još od prapovijesnog vremena. Sovjetska historiografija podupire antinormaniste jer je „normanistička teorija politički opasna i štetna zato što implicira sposobnost slavenskih naroda da samostalno stvore svoju državu“.¹⁰

O. Pritsak analizirao je argumente dviju struja te je ustanovio kako su obje teze manjkave. Ističe da povjesničari nemaju dovoljno saznanja o stvaranju Kijevske Rus' te da su temeljni izvori na koje se oslanjaju obje hipoteze neobjektivni. Stoga se njegova teza da je društvo Kijevske Rus' bilo multietično, multilingualno, ali socijalno i ekonomski ujedinjeno doima kao ispravan put poimanja socijalne komponente njezine najranije prošlosti.¹¹

⁸ J. M. Thompson, 2009, 12.

⁹ *Origines gentis et nomis Russorum*, 1749.

¹⁰ O. Pritsak, 1977, 249–250.

¹¹ O. Pritsak, 1977, 272–273.

Jedan od najranijih povijesnih izvora za izučavanje Kijevske Rus` jest *Prva kronika*. U njoj stoji da u 9. stoljeću Slaveni nisu imali čvrstu vlast te su pozvali Varjaga¹² pod imenom Rjurik (862. – 879.) da njima vlada. Rjurika nasljeđuju Askold i Dir koji u ratu protiv Hazara¹³ osvajaju Kijev. Godine 882. Oleg (882. – 912.) ujedinjuje slavenske narode s prostora Novgoroda (Rjurikova prijestolnica) i izmiješta prijestolnicu iz Novgoroda u Kijev.¹⁴ No, taj povijesni izvor smatra se nepouzdanim zato što je napisan nekoliko stoljeća kasnije, kada su Rjurikovi nasljednici tražili legitimitet vlasti.¹⁵

Prvi doticaji Bizantskog Carstva i Rus' dogodili su se već tijekom prve polovice 9. stoljeća. Godine 839. prema *Bertinskim analima*, bizantski je car Teofil (829. – 842.) poslao skupinu pod imenom *Rhos* da zatraže pomoć od franačkog cara Ludovika I. Pobožnog (814. – 840.) da im osigura prolaz kroz franački teritorij. Tijekom interogacije, u analima se navodi da je Ludovik I. otkrio da su oni bili Švedi. Ludovik I. dao ih je zarobiti jer su sjeverni teritorij često pljačkali narodi sa sjevera.¹⁶ Njihova sudbina u konačnici se ne zna, no poznato je da su *Rhosi* ili švedski Vikinzi došli u Konstantinopol najvjerojatnije kao trgovci.¹⁷ Te dvije političke tvorbe neće biti u vojnom doticaju sve do 860. godine kada je flota od 200 rus'kih brodova ušla u Bospor i napala Konstantinopol. Bizant nije bio spreman na taj napad jer je njegova flota bila

¹² Varjazi – naziv za skandinavske ratničke družine koje od 8. do 9. stoljeća prodiru na područje koje obuhvaća današnju Rusiju. (<https://proleksis.lzmk.hr/49958/>, 5.9.2024.)

¹³ Hazari - pripadnici nomadskih plemena turkijske jezične skupine koji se prvi put spominju u V. st. u stepama sjevernoga Kavkaza. Hazarski Kaganat u VII. st. prostirao se na području od Kaspijskog jezera i Crnog mora prema istoku do rijeke Urala, na sjever do srednje Volge i Oke te na zapad do Buga i Dnjepra. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/hazari>, 6.9.2024.)

¹⁴ Obolensky, 1971, 181.

¹⁵ J. M. Thompson, 2009, 12.

¹⁶ *Ann. Bert.*, 434.

¹⁷ D. Obolensky, 1971, 182.

smještena na Mediteranu. Napad na Konstantinopol bio je odbijen, ali je to bilo upozorenje Bizantu na opasnu prijetnju naroda Rus'a.¹⁸

Rus'ka prijetnja nagnala je Bizant na stvaranje saveza s Hazarima protiv vladara Kijeva, Askolda i Dira, koji su bili glavni organizatori napada na Konstantinopol. Temeljni način na koji su Bizantinci željeli ostvariti svoj utjecaj na prostoru Kijevske Rus' bio je pokrštavanjem. Ono je započelo sredinom 9. stoljeća, i to najprije izaslanika bizantskom caru, a ubrzo je konstantinopolski patrijarh Focije (858. – 867. i 877. – 886.) proglasio narod Rus' „podanicima i prijateljima“ Carstva.¹⁹ Diplomatski i religijski odnosi dodatno su učvršćeni oko 874. godine kada Bizant i Kijevska Rus' sklapaju službeni sporazum, potvrđen od strane patrijarha Ignacija (847. – 858. i 867. – 877.), prema kojemu je iz Bizanta u Kijev poslan nadbiskup.²⁰ Unatoč približavanjima, pod knezom Olegom Kijevska Rus' okupirala je prostor od Baltika do Crnog mora. Njegovi osvajački apetiti 907. potvrđeni su isplavljanjem flote prema bizantskoj prijestolnici. *Prva kronika* donosi podatke o tijeku te ekspedicije, od uništavanja palača i crkava, sve do pokolja stanovništva u okolici Konstantinopola, car je bio primoran zatražiti primirje, kojeg je Oleg prihvatio uz znatne financijske reparacije.²¹

Godine 911. iznova je obnovljen sporazum, s dodatkom uspostave trgovinskih odnosa. Rus'ki su trgovci bili u potpunosti oslobođeni od carina u prijestolnici te im je osigurano prebivalište u četvrti sv. Mamas (današnja četvrt Beşiktaş u Istanbulu). U sporazumu su navedene i kazne u slučaju sukoba, koje su uključivale prijestup ubojstva, teže ozljede i krađe. Također, u sporazumu je navedeno kako narod Rus' može služiti u bizantskoj vojsci kao

¹⁸ D. Obolensky, 1971, 182–183.

¹⁹ *PG 102*, redak 736–737.

²⁰ D. Obolensky, 1971, 184.

²¹ D. Obolensky, 1971, 184–185.

plaćenici, što se može dovesti u svezu s neuspješnom bizantskom ekspedicijom 911. godine na Kretu, u kojoj su sudjelovali i rus'ki mornari.²²

Mir se održao tridesetak godina dok u Kijevskoj Rus' na vlast nije došao knez Igor (912. – 945.). On je 941. godine započeo ekspediciju te je sa svojom flotom došao do Bospora. Ipak, Bizant je odbacio rus'ki napad i potpuno uništio neprijateljsku flotu. Od presudnog značaja u bitci bila je grčka vatra.²³ S obzirom na velike izdatke, knez Igor je zatražio povećana podavanja od Slavena Derevljana, koji su živjeli sjeverozapadno od Kijeva.²⁴ Kako Franklin i Shepard navode, Derevljani su bili jedna od bolje organiziranih slavenskih grupa, vjerojatno misleći pri tome na njihovu upravno-teritorijalnu organizaciju, ali sudeći po inventarima njihovih grobnica bili su izuzetno siromašni. I kada se knez Igor po drugi puta obratio tom narodu s financijskim potraživanjima, Derevljani su mu se suprotstavili. Cijela epizoda završila je ubojstvom kneza Igora i njegovih pratitelja blizu njihovog glavnog grada, Iskorostena (danas Koroten), otprilike 150 kilometara od Kijeva 945. godine.²⁵

Igorova supruga Olga (945. – 962.) preuzela je vlast kao suprugova nasljednica, u ime njihova maloljetnog sina. Jedan od prvih ciljeva bio joj je ugušiti pobunu Derevljana i osvetiti muževljevu smrt. S druge strane, Derevljani su željeli da njihov knez Mel oženi Olgu te preuzme vlast. No, Olga je iz osвете prve derevljanske izaslanike, koji su došli tražiti njenu ruku za kneza Mela, dala žive zakopati, a drugima je pripremila kupku u znak dobrodošlice, a potom spalila objekt u kojem su se nalazili. Ne znajući da je Olga ubila poslanike, Derevljani su dobili njezino pismo kako je krenula u Iskorosten, grad u kojem se trebala vjenčati s knezom

²² D. Obolensky, 1971, 186.

²³ D. Obolensky, 1971, 187–188.

²⁴ Derevljani – srednjovjekovno slavensko pleme na prostoru Polesja okružena rijekama Pripjat, Teteriv i Sluč od 6. do 12. stoljeća. (<https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\D\E\Derevlians.htm>, 5.9. 2024.)

²⁵ S. Franklin – J. Shepard, 1996, 117.

Melom. Ponudila je primirje Derevljanima koji su u to naivno povjerovali. Čim su izašli iz grada, Olga ga je dala zapaliti i sve stanovnike pobiti.²⁶

Osim osvete, Olga je uvela određene promjene u prikupljanju danka, pri čemu je jedna trećina išla gradu Vyshgorodu, koji je pripadao Olgi, a dvije trećine gradu Kijevu. Promjenama u ubiranju danka vjerojatno je nastojala spriječiti izbijanje nove pobune. No, isto tako težila je povećanju i redovitom priljevu proizvoda s teritorija koji su već bili sigurno pod kijevskom vlašću, duž rijeka Desne i Dnjepra.²⁷

Olgin sin, Svjatoslav (962. – 972.) bio je potpuna suprotnost od majke, koja je puno pažnje posvećivala administrativno-upravnim poslovima. Kada je ostao bez oca, Svjatoslav je bio maloljetan, zbog čega je umjesto njega kao regentica vladala majka Olga. Suprotnost majci ogledala se ponajprije u vjerskim pitanjima. Unatoč majčinim nastojanjima, nije prešao na kršćanstvo te je vodio antibizantsku politiku. Nadalje, Svjatoslav se, za razliku od majke, usmjerio na osvajanja i vojne pohode. Ubrzo nakon dolaska na vlast, započeo je vojnu kampanju kako bi proširio utjecaj naroda Rus' na istok. Prvi narod koji je pokorio bili su Vjatiči²⁸ koji su plaćali porez Hazarima. Godine 968. pokorio je Bugare na Volgi i opustošio gradove Bolgar i Kazeran kao osvetu za poraz koji je narod Rus' od njih doživio. Nakon što je odbio napad Pečeneza²⁹ na Kijev, Svjatoslav ga napušta i postavlja sinove, prvog za kijevskog podkneza Jaropolka (972. – 980.), a drugog sina Olega za kneza Derevljana.³⁰

²⁶ S. M. Soloviev, 2014, 105–108.

²⁷ S. M. Soloviev, 2014, 105–108.

²⁸ Vjatiči – istočni Slaveni koji su bili smješteni u regiji između rijeka Oke, Moskve i Don. (<https://dbpedia.org/page/Vyatichi>, 6.9.2024.)

²⁹ Pečenezi - polunomadski turkijski narod iz stepa srednje Azije. U 8. stoljeću naselili u krajeve sjeverno od Kaspijskoga jezera, između Volge i Urala. U 10. i 11. stoljeću držali su prostrana područja uz Crno more. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/pecenezi>, 6.9.2024.)

³⁰ S. M. Soloviev, 2014, 114–117.

Razdoblje između 972. i 980. godine najmanje je dokumentiran period u povijesti Kijevske Rus'. Smrću Svjatoslava 972. godine započinje razdoblje njegovih nasljednika koji ulaze u borbu za vlast. Najviše informacija donosi *Ruska primarna kronika* u kojoj je zabilježeno kako su Svjatoslavovi sinovi Jaropolk i Oleg bili sinovi njegove legitimne žene (nepoznatog imena i biografije). Nezakonitog sina Svjatoslav je imao s Malušom-Malfridom, koja je nakon sukoba s kraljicom Olgom prognana u Budutin, gdje je rođen treći Svjatoslavov sin – Vladimir.³¹

Ruska primarna kronika navodi i kako je došlo do sukoba između Jaropolka i Olega, u kojem je Oleg ubijen 977. godine.³² Na samom početku tog sukoba 976. godine Vladimir, kojeg je Svjatoslav postavio za novgorodskog kneza, pobjegao je u Skandinaviju, gdje je uz pomoć Varjaga okupio vojsku s kojom je planirao napasti Jaropolka. Do sukoba s Jaropolkom došlo je i zbog Vladimirove želje da oženi Rognedu, kći polotskog kralja, koja se htjela vjenčati s Jaropolkom. U konačnici Vladimir je napao Kijev i sukobio se s Jaropolkom, pri čemu je on poginuo.³³

Vladimir, potom kijevski knez, pomogao je bizantskom caru Baziliju II. (976. –1025.) u sukobu s Bugarima.³⁴ Budući da se bizantski car borio i s nezadovoljnicima koji su rovarili protiv njegove vlasti,³⁵ intervencija naroda Rus'a u unutarnje prilike omogućila mu je da se obračuna s pobunjenicima.³⁶ Vladimiru I. (980. – 1015.) je u zamjenu za njegovu vojnu pomoć Bazilije II. obećao ruku svoje sestre Ane. Vjenčanjem Vladimira i Ane te njihovim krštenjem Kijevska Rus' simbolički prihvaća kršćanstvo.³⁷

³¹ M. Labunka, 1988, 176.

³² M. Labunka, 1988, 176.

³³ S. Griffin, 2019, 134.

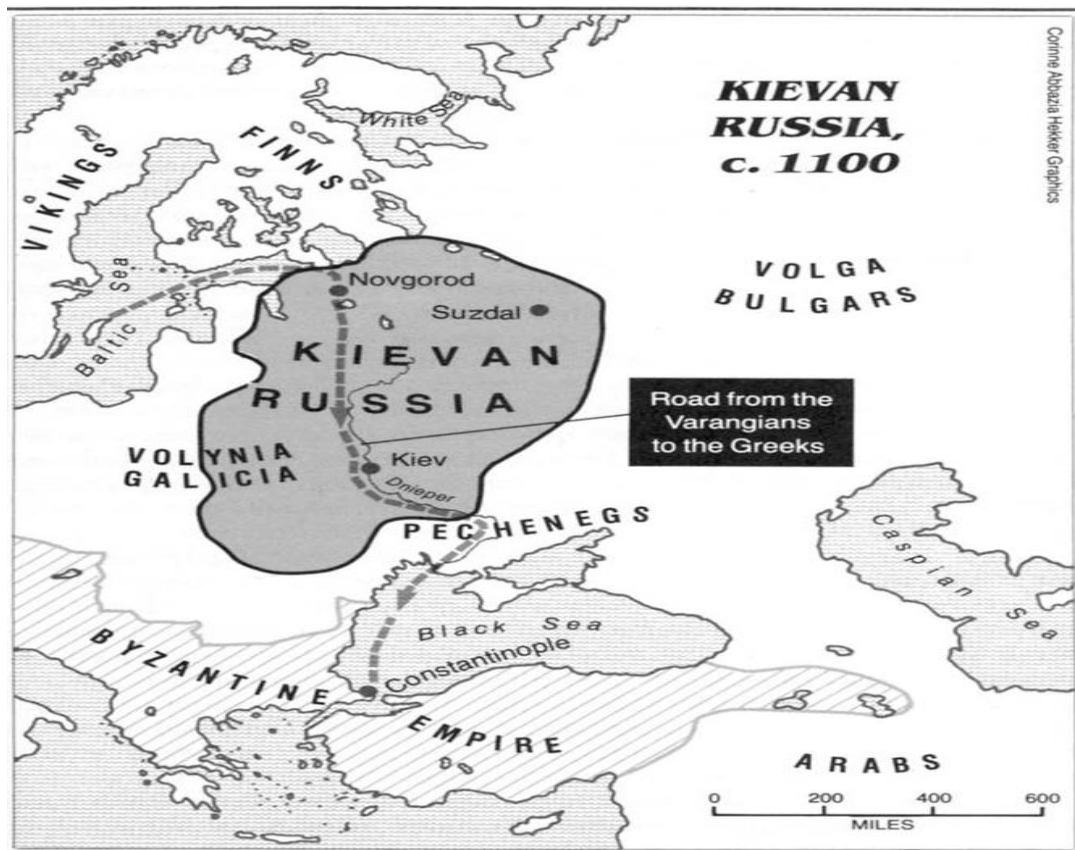
³⁴ G. Ostrogorski, 2002, 111.

³⁵ G. Ostrogorski, 2002, 111.

³⁶ G. Ostrogorski, 2002, 112.

³⁷ D. Obolensky, 1971, 192–193.

Nakon Vladimirove smrti dolazi do borbi njegovih sinova koji su bitno oslabili Kijevsku Rus'. Kao pobjednik izašao je Jaroslav Mudri (1019. – 1054.), koji je odlučio napraviti određene promjene na političkoj sceni. Tu se prvenstveno misli na postavljanje braće na pozicije prinčeva drugih gradova kako bi učvrstio svoju vlast nad drugim krajevima. Tim potezom je htio suzbiti krvave borbe za vlast, što je prije njegove vladavine bio čest slučaj. Takav je ustroj bio kratkog vijeka jer su ubrzo nakon njegove smrti ponovno započele borbe za vlast.³⁸ Valja istaći, kako je Jaroslav vratio Galiciju od Poljaka, porazio Pečenege na južnoj granici i proširio kijevske posjede na Baltiku. Osim toga, zaslužan je i za utemeljenje ruskog zakonika pod nazivom *Ruska pravda* ili *Kijevska pravda*.³⁹

Slika 1: Kijevska Rus oko 1100. godine, J. M. Thompson, 2009., str. 15.

³⁸ J. M. Thompson, 2009, 22.

³⁹ J. M. Thompson, 2009, 24.

Pokretanje križarskih vojni, a potom i utemeljenje Latinskog Carstva označilo je i slabljenje Kijevske Rus' nakon Jaroslavove smrti. Uzroci slabljenja su mnogostruki, no možda najviše brojni unutarnji sukobi za vlast. Primjerice, između 1139. i 1169. godine na kijevskom tronu izmijenilo se čak sedamnaest knezova. Osim toga, propasti Kijevske Rus' pridonijela je opadanje ekonomske moći uslijed slabe potražnje lokalnih proizvoda i slabljenja Bizantskog Carstva kao ključnog trgovinskog partnera. Konačan čavao na lijes zabilo je galopirajuće Mongolsko Carstvo, no unatoč prestanku opstojnosti valja istaći kako je nasljeđe Kijevske Rus', kasnije preuzela Moskovska kneževina, koja je utkana u temelje moderne Rusije.⁴⁰

Politički odnosi između Kijevske Rus' i Bizantskog Carstva bili su složeni, obilježeni podjednako sukobima i suradnjom, pri čemu su diplomacija i religija odigrale ključnu ulogu. Bizant je nastojao proširiti kršćanstvo na Kijevsku Rus', a sklapanje trgovačkih sporazuma i vojnih saveza potvrđuje njihovu međusobnu ovisnost. Taj dinamični odnos bio je mješavina vojnih napetosti, ekonomske suradnje i kulturne razmjene. Ti odnosi ostali su utkani i u današnji svijet u kojem su ostavili svoj pečat.

⁴⁰ J. M. Thompson, 2009, 24–25. Više o ovoj temi u: Cambridge History of Russia., 3 vols. Cambridge, UK: 2006; G. Hosking, 2001, *Russia and the Russians: A History*.

3. VOJNA PROŽIMANJA

Vojna prožimanja između Kijevske Rus' i Bizanta recipročno su potvrđena. Dok je narod Rus' implementirao mnogo od bizantske taktike, naoružanja i organizacije, Bizantinci su se oslanjali na Varjage. Međusobni vojni kontakti koji su omogućili razmjene znanja prate se u kontinuitetu od sredine 9. stoljeća.

Iz bizantskih izvora saznajemo da su rus'ki način borbe držali primitivnim. Drugim riječima, nisu imali organizirani vojni sustav, imali su slabiju vojnu opremu te su se borili kao nomadi. Ipak, tome nije tako jer su se rus'ki vojnici u ranom srednjem vijeku dijelili na tri dijela. Prvi je činila *družina* kojoj se na čelu nalazio vladar ili naoružana vojska pod zapovjedništvom obitelji, drugi su sačinjavali Varjazi i plaćenici, a treći se sastojao od ostalih plemena.⁴¹

U međusobnim prožimanjima, kako je ranije naznačeno, značajna uloga pripada Varjazima. Varjazi su skandinavske ratničke družine koje od 8. i 9. stoljeća prodiru na područje današnje Rusije. Ime Varjaga najvjerojatnije dolazi od stare nordijske riječi *var* što u prijevodu znači „prisega“, koja je opisivala skupinu ljudi koji su zakleli štititi i biti odani jedni drugima, a to je nadopunjeno unutarjim zakonima koji su omogućavali pravednu raspodjelu plijena.⁴²

Varjazi su se često smatrali vojnom elitom Kijevske Rus'. Nakon što su se smjestili na prostor Kijevske Rus', Varjazi postupno ulaze u sustav bizantske vojske, pogotovo otkako su mirovnim ugovorom iz 860. godine bili obvezni pružati Bizantu vojnu pomoć. Tijekom bizantskog napada na Kretu 911. godine zabilježeno je kako je u napadu sudjelovalo oko 700 Rus'a, a gotovo isto toliko ih je sudjelovalo u napadu na Arape u bitci kod Hadatha kao *auxilia*,

⁴¹ D. Nicolle – A. McBride, 1999, 14.

⁴² I. Heath, 1979, 14.

dok su rus'ki brodovi, zajedno s bizantskom flotom, upućeni prema Apeninskom poluotoku 968. godine.⁴³

Rus'ki knez Vladimir I. iskoristio je Varjage za svoj dolazak na vlast, a nakon toga ih je, zbog teškog nadzora nad njima, predao Bizantskom Carstvu.⁴⁴ Tako varjaške vojne jedinice ulaze u bizantske vojne odrede 988. godine za vrijeme cara Bazilija II. Odmah su postali dio osobne straže cara što potvrđuje razinu povjerenja koja počiva prema predaji na preporuci careve sestre Ane, supruge kneza Vladimira. S vremenom se reputacija Varjaga kao čuvara imperijalne tradicije formirala i prenosila u bizantskoj carskoj obitelji. Unatoč dobroj reputaciji, postojale su iznimke u njihovom ponašanju. U djelu *Saga o kralju Haraldu* spominje se napad varjaških vojnika na cara Mihaela VII., a 1079. godine dolazi do još jednog incidenta gdje su pijani varjaški stražari napali cara Nikefora III. koji je taj napad uspio preživjeti.⁴⁵

Varjazi su sebe smatrali elitnom postrojbom te su svoje usluge skupo naplaćivali. 1204. godine dobivali su između 10 i 15 numizmata mjesečno, a uz to su mogli zadržati dio ratnog plijena.

Pored poveznice koju su Bizant i Kijevska Rus' imale u sastavu vojske, važno je spomenuti usporedbu Bizanta i Kijevske Rus' u pogledu vojnih prioriteta i strategije obrane. Pažnja bizantskih careva u promatranom periodu od 9. do 13. stoljeća bila je uglavnom na obrani Carstva, u skladu s čime su razvijene administracija i logistika koje su raspodijelile ograničene resurse na najučinkovitiji način. Za Bizant je bila ključna i diplomacija jer su sporazumima sprječavali potencijalne napade. Ofenzivno ratovanje bilo je rijetko jer bi tijekom napada u opasnosti bili nezaštićeni dijelovi carstva.⁴⁶

⁴³ I. Heath, 1979, 16.

⁴⁴ D. Nicolle – A. McBride, 1999, 11.

⁴⁵ I. Heath, 1979, 16.

⁴⁶ J. Haldon, 2002, 36–37.

S druge strane, narod Rus' gradio je utvrde i zidine na važnim riječnim čvorištima kako bi osigurali trgovačku rutu i obranili najvažnija trgovačka središta. Kako bi osigurali svoj položaj na važnim trgovačkim čvorovima, Rus'i su nerijetko gradili utvrde, prije svega na rijeci Dnjepar, gdje su se njihovi brodovi najviše zadržavali. Bizant je u tim fortifikacijama vidio opasnost te je često tražio da ne grade utvrde na važnim čvorištima.⁴⁷ Nakon Vladimirove smrti počelo se graditi sve više utvrda na jugu Kijevske Rus', gdje ih je bilo malo, te na sjeveru, gdje bi služile za obranu od Vikinga koji su često dolazili i pljačkali lokalno stanovništvo.⁴⁸ Za razliku od Bizanta, narod Rus' bio je ratnički narod te je za njih rat bio svojevrsan ritual koji se zadržao i nakon prelaska na kršćanstvo. U njihovom ratovanju postojali su i rituali izazivanja na dvoboj, pri kojima bi izazivač dao do znanja svom neprijatelju kako se želi boriti s njim, što je pokazivalo njegovu hrabrost i čast.⁴⁹

Strast za ratovanjem u Kijevskoj Rus' ogledala se i u izgledu i proizvodnji oružja. Kijevska Rus' imala je bogata ležišta željeza. Uz pomoć Poljana,⁵⁰ koji su imali kovače i oružare, željeznu rudu lako su pretvorili u kvalitetnu vojnu opremu. Do sredine 10. stoljeća nekoliko gradova proizvodilo je oklope i konjske orme, a do 12. stoljeća njihova je proizvodnja bila ogromna. Suprotno domaćoj proizvodnji, rus'ka elita preferirala je strane proizvode, najčešće sa zapada, dok je stiliziranje tih oklopa bilo u rukama domaćih kovača koji su bili upoznati s rus'kom tradicijom. Bronca je bila glavni materijal za proizvodnju mačeva, dok su korice bile napravljene od čelika koji nije bio dovoljno čvrst za proizvodnju čvršćih mačeva. U Novgorodu je zabilježena najveća proizvodnja vojne opreme, posebno od kože i drveta, koji su

⁴⁷ D. Nicole – A. McBride, 1999, 13

⁴⁸ D. Nicole – A. McBride, 1999, 15

⁴⁹ D. Nicole – A. McBride, 1999, 14

⁵⁰ Poljani – istočnoslavensko pleme između 6. i 9. stoljeća, koje je nastanjivalo obje strane rijeke Dnjepar od Liubecha do i niz donje tokove rijeka Ros', Sula, Stuhna, Teteriv, Irpin', Desna i Pripyat. U ranom srednjem vijeku postojala su dva odvojena slavenska plemena koja su nosila ime Poljani, a drugi su bili zapadni Poljani (također precizno modernih Poljaka), zapadnoslavensko pleme. ([https://dbpedia.org/page/Polans_\(eastern\)](https://dbpedia.org/page/Polans_(eastern)), 22. 9. 2024.)

se koristili u izradi od drvenih štitova, pa sve do brodova.⁵¹ Evolucija rus'kog oružja pod utjecajem Bizanta prati se pred sam kraj 10. stoljeća, kada rus'ko naoružanje postaje naprednije. Tada se rus'ko oružje sastojalo od srebrnih ili u rijetkim slučajevima zlatnih kaciga, srebrnih oklopa, željeznih kopalja i sablji. Konjica je također evoluirala pod utjecajem stepskih naroda i Bizanta koji su bili opremljeni teškim oklopom i velikim kopljima, a također su počeli koristiti i taktike kojima se služila bizantska elitna konjica. Glavni utjecaj Kazara i Madžara u konjici može se vidjeti u njihovoj upotrebi luka i strijele na konjima što je iziskivalo veliki napor i sposobnost.⁵²

Slika 7: Vojna kaciga Jaroslava II Vsevolodoviča u muzeju moskovskog Kremlja

Zaključno, može se reći da je Kijevska Rus' u početku 9. st. imala prepoznatljivu vojnu strukturu koja je konstantno evoluirala. Veliki utjecaj na rus'ku vojsku imali su njezini protivnici od kojih su preuzeli još efektivnije tehnike ratovanja. Pozitivni utjecaj Bizanta na

⁵¹ D. Nicolle – A. McBride, 1999, 24–33.

⁵² D. Nicolle – A. McBride, 1999, 33.

Kijevsku Rus' može se vidjeti u oružju rus'kih vojnika koje je bilo puno kvalitetnije i ukrašenije. Bizant je također u svoje redove doveo Varjage koji su imali poseban status osobnih čuvara cara. Razlike u vojnoj strategiji između dviju političkih tvorevina itekako su vidljive. Bizant se u razdoblju prožimanja s Kijevskom Rus' fokusirao na obranu Carstva i rijetko vodio ofenzivne ratove, dok su Rus'i često bili napadači, a najvažnije im je bilo obraniti važna trgovačka čvorišta.

4. EKONOMSKE VEZE

Glavna djelatnost u Kijevskoj Rus' bila je poljoprivreda, a bio je zastupljen i lov, pčelarstvo, stočarstvo i trgovina.

Što se tiče poljoprivredne djelatnosti, obično je obrađivan mali komad zemlje, pri čemu je korišten drveni, znatno rjeđe željezni plug. Poljoprivredni urod, najčešće žitarice, koristio se za osiguranje egzistencije, dok je jedan dio služio za plaćanje poreza. Do prve polovice 10. stoljeća nije se redovito prikupljao, nego kako i kada se knez za to odlučio. Od druge polovice 10. stoljeća knezovi pojedinih teritorija jednom su godišnje prikupljali porez koji su slali u Kijev, a zauzvrat su štitili taj teritorij. Ponekad su regionalni knezovi odbili slanje poreza Kijevu što je znalo dovesti do sukoba. Primjerice, kada je novgorodski knez odbio dati porez Vladimiru I. 1014. godine, gotovo je izbio ratni sukob. Knezovi nisu smjeli prikupljati porez na teritoriju koji nije bio njihov, a ako su ga ubirali, pristizale su žalbe u Kijev.⁵³ Porez se, osim žitaricama, u manjoj mjeri plaćao i proizvodima kao što su novac, med, krzno i vosak.⁵⁴

Prvi porezi počeli su se plaćati za vrijeme Olega, koji je poreze uveo kako bi osigurao svoju dominaciju nad pokorenim plemenima. Dio novca od poreza odlazio je na izgradnju gradova i obrambenih građevina. Visina poreza bila je različita za svaki grad, ovisno o geografskom položaju grada. Tako su, primjerice, stanovnici Novgoroda plaćali porez od 300 grivni, a s vremenom se povećao na 1000 grivni radi održavanja vojske varjaških plaćenika koji su branili sjever zemlje.⁵⁵

Govoreći o trgovinskoj djelatnosti, Kijevska Rus' imala je razvijena trgovačka središta na prostoru istočne Europe, kao što su gradovi Kijev i Novgorod. Ovo su bila važna čvorišta jer su povezivala prostor Baltika i naroda na Crnom moru. Razvijena trgovina, povezanost s

⁵³ C. Raffensperger, 2017, 50.

⁵⁴ J. M. Thompson, 2009, 13.

⁵⁵ S. M. Soloviev, 2014, 90.

morem i rijekama, rus'kim trgovcima osigurala je i dodatnu djelatnost – gusarenje. Stoga su pri trgovanju s narodom Rus' posebno oprezni bili Grci i Bizantinci.⁵⁶

Rus'ki trgovci održavali su trgovinske veze s Bizantom, unatoč gusarenju. Bizantski trgovci uglavnom su kupovali robove, no postojala je i velika potražnja za krznom, voskom i medom koje su, između ostaloga, Rus'i prodavali na prostoru cijele istočne Europe. Robovi koje bizantski trgovci kupuju, većinom dolaze sa sjevera gdje ratuju Vikinzi, koji i dolaze u Kijev kako bi prodavali robove u zamjenu za dobra s područja Bizanta i Grčke. Interesi rus'kih trgovaca u Konstantinopolu, s druge strane, bile su grčke tkanine, vino, voće. Prilikom trgovine s Bizantom, rus'ki trgovci upoznali su se i s izgledom bizantskog novca, te se zainteresirali za njegovu proizvodnju, zato što su do tada trgovali po principu robne, a ne novčane razmjene. Glavni izvor dobara za robnu razmjenu Rus'i su dobivali putem poreza koje su plaćala pokorena plemena.⁵⁷

Trgovačke veze Kijevske Rus' i Bizanta nisu uvijek bile prijateljske što se očituje iz brojnih sukoba. To se najbolje može vidjeti kada je izbio sukob između ruskih i bizantskih trgovaca u Konstantinopolu 1043. godine, zbog ubojstva jednog istaknutog Rus'a koji je prouzročio i rat između dvije države. Iz tog vremena postoje i bilješke bizantskog pisca i političara Mihaela Psela, koji je opisao kako je „pobuna Rus'a“ proizašla iz bijesa prema Bizantu i njegovoj hegemoniji. Rus'ka flota od 400 brodova iznenadila je Bizantince koji su se morali brzo organizirati. U pomorskoj bitci kod Bospora rus'ka je flota bila poražena, a glavni uzrok poraza bila je grčka vatra. Rat je u konačnici rezultirao mirom 1046. godine i ženidbenim ugovorom Jaroslavova sina Vselvoda I. i bizantske princeze.⁵⁸

⁵⁶ S. M. Soloviev, 2014, 219.

⁵⁷ S. M. Soloviev, 2014, 220.

⁵⁸ D. Obolensky, 1971, 224–225.

Slika 3: Trgovačke rute Varjaga, crvena boja – trgovačka ruta preko Volge; plava boja – trgovačka ruta s Bizantom; narančasta boja – ostale rute od 8. do 11. stoljeća, (<https://www.worldhistory.org/image/15546/varangian-trade-routes/>, 30.6.2024.)

Trgovinska prožimanja Bizanta i Kijevske Rus' vidljiva su i u uporabi novca. Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva Slaveni su i dalje koristili rimski novac, koji će se zadržati u upotrebi sve do 10. stoljeća.⁵⁹ Sredinom 8. stoljeća u Kijevsku Rus' preko Protobugara dolazi arapski dihram. Razlika između arapskog i rimskog novca bila je njihova veličina, pri čemu je dihram bio veći i tanji, dok je rimski dinar bio manji i deblji. Bizantski novac počeo se koristiti u 9. stoljeću te je ostavio puno veći trag u Kijevskoj Rus' nego arapski dihram. Tijekom 10. stoljeća priljev arapskog novca postaje sve manji iz povjesničarima nepoznatog razloga. To je, između ostaloga, nagnalo kneza Vladimira da počne kovati vlastiti novac na kraju 10. i

⁵⁹ R. Zguta, 1975, 483.

početkom 11. stoljeća, a kao uzor mu je poslužio bizantski novac. Novac je dolazio u dvije varijante, kao zlatni i srebrni novac – *zlatnaki* i *srebreniki*.⁶⁰

Tijekom kasnog 10. stoljeća na kijevski prostor prodire nova vrsta novca sa zapada. Riječ je o *denieru* koji je postao često korišten na prostoru Kijevske Rus', a on je jedan od razloga zašto je iz upotrebe nestao diham. Početkom 12. stoljeća *denier* nestaje zbog naglog obezvredivanja srebra na zapadu Europe. To je ujedno i početak razdoblja „bez novčića“ u trajanju od 250 godina, a kovani novac zamijenio je srebrni ingot ili *slitki* koji je postao glavno sredstvo trgovanja.⁶¹

Na kijevskom prostoru također se koristio poseban novčani sustav koji se temeljio na težini platnog materijala. Najčešće se u tom sustavu koristila *srebrna grivna* koja je primarno bila ukras (vratni ukras, kao lančić). *Grivne* su potekle s prostora Irana i nosili su ih vođe, a na prostoru Bizanta one su postale simbol časnika. Pretpostavlja se da je preko Bizanta *grivna* došla na kijevski prostor te je među slavenskom populacijom postala jako popularna. Povjesničari ne znaju kako je *grivna* postala sredstvom plaćanja, ali neki pretpostavljaju da je razlog tomu što je ornament u suštini bio nekoliko novčića nanizanih na koncu te je zbog njegove popularnosti bio lako razmjenjiv.⁶²

Vrijednost *grivne* nije poznata, ali postoje različite vrste *grivni*. Povjesničarima je poznato da je postojala razlika između *grivne* na sjeveru, tj. Novgorodu, i *grivne* na jugu, u Kijevu. *Kijevska grivna* težila je 160 grama dok je *novgorodska grivna* bila teška 200 grama. Njihov je oblik također bio drugačiji, pa je tako kijevska bila heksagonalna, a novgorodska duguljastog oblika. U 13. stoljeću pojavljuje se još jedna vrsta *grivne*, *čeringova grivna*, koju

⁶⁰ R. Zguta, 1975, 484.

⁶¹ R. Zguta, 1975, 484.

⁶² R. Zguta, 1975, 485.

je uveo knez Vladimir Vasilkovič iz Volonije. Ona je imala oblik romba, a težila je oko 200 grama.⁶³

Dolazak kršćanstva na kijevski prostor utjecao je na proizvodnju i oblik novca. Kršćanski simboli, prije svih križ, postaju standard. Politička situacija u tome je imala važnu ulogu nakon što je Vladimir napao Krim jer mu Bazilije II. nije prema obećanju dao ruku sestre Ane. Vladimir je pri tome napao i grad Korsun, koji je bio važna bizantska kovnica novca te ga je na kraju osvojio. Za Bizant je Korsun bio od velike važnosti jer je broj kovnica s godinama opadao. Bazilije II. u zamjenu za Korsun poslao je brojne svećenike, relikvije i ikone, a pretpostavlja se da je Vladimir sa sobom poveo brojne kovače kako bi uspostavio svoju kovnicu. Dokaz tome jest pojava Vladimirovih zlatnika i srebrnjaka.⁶⁴

Slika 4: Vladimirov srebrnik, (<https://en.numista.com/catalogue/pieces167123.html>, 30.8.2024.)

Oblik i dizajn zlatnika i srebrnjaka inspiriran je zlatnom nomizmom Bazilija II. i Konstantina VIII. Sličnosti između Vladimirovog i bizantskog novca, prema istraživanju odjela za numizmatiku muzeja Ermitaž, pokazuju kako su tehnike izrade kijevskog novca jako slične onima u bizantskim kovačnicama. Iako je bizantski utjecaj bio evidentan, prvo izdanje kijevskog novca imalo je i razlike. Bizantski srebrnjaci uvijek su imali portret cara, za razliku

⁶³ R. Zguta, 1975, 485.

⁶⁴ R. Zguta, 1975, 487–488.

od zlatnika na kojima to nije bio slučaj. Kod Vladimirovog novca na srebrnjacima i zlatnicima može se pronaći portret kneza. Također, na Vladimirovim zlatnicima, i u rjeđim slučajevima na srebrnjacima, mogu se pronaći natpisi poput „Ovo je Vladimirovo zlato“, „Vladimir na prijestolju“ ili „Vladimirovo srebro“. Natpisi na kovanicama svakom novom verzijom postaju sve češći te se može protumačiti da kovanjem novca Vladimir povećava i naglašava svoj položaj i položaj Kijevske Rus' na političkoj karti.⁶⁵

Slika 5: Vladimirov zlatnik, (<https://en.numista.com/catalogue/pieces114339.html>, 30.8.2024)

Nakon što je Svjatospolk I. Vladimirovič (1015. – 1019.) došao na prijestolje počeo je kovati svoj novac, gotovo identičan očevom. Jedina razlika bila je što je Svjatospolk Vladimirov lik zamijenio svojim, na kojem je prikazan kako sjedi na prijestolju, a na drugoj strani prikazan je obiteljski grb. Jaroslav I. (1019. – 1054.) naslijedio je Svjatospolka I., a njegov novac imao je portret svetog Jurja u oklopu s mačem i štitom jer je Juraj bilo Jaroslavovo kršteno ime, a postoji i tekst koji govori „Jaroslavovo srebro, amen“. Jaroslavov novac bio je dosta drugačiji u odnosu na očev ili bratov. Njihova proizvodnja bila je kvalitetnija te se nije temeljila na bizantskim tehnikama kovanja novca.⁶⁶

⁶⁵ R. Zguta, 1975, 489.

⁶⁶ R. Zguta, 1975, 489–491.

Slika 6: Svjatopolkov srebrenik, (<https://en.numista.com/catalogue/pieces167119.html>, 30.8.2024.)

Kijevsko kovanje novca prestaje s Jaroslavom. Jedno kratko vrijeme knez Oleg Svjatoslavič kovao je svoj novac s likom sv. Mihaela. Kovanje novca, kao glavnog sredstva plaćanja na kijevskom prostoru, međutim, nije ispunilo svoju svrhu. Naime, Jaroslav je zaustavio kovanje novca jer je vidio kako ono nije moglo zamijeniti strane valute kao što su denier ili dirham.⁶⁷

Glavna djelatnost u Kijevskoj Rus' bila je poljoprivreda, s primarnim fokusom na uzgoj žitarica za osobne potrebe i porez. Koristili su se jednostavni alati, a porezi su se prikupljali povremeno sve do 10. stoljeća, kada se uspostavio redovni porezni sustav. Trgovina je također igrala značajnu ulogu za Bizant i Kijevsku Rus'. Trgovinom su povezani Kijevska Rus' i Bizant sa širim područjem istočne Europe. Povremeni sukobi, poput onog iz 1043. godine, pokazuju da trgovinske veze nisu uvijek bile prijateljske. Usprkos povremenim napetim trgovinskim odnosima, obje države profitirale su iz trgovinske razmjene, a Kijevska Rus' usvojila je mnoge bizantske ekonomske prakse, uključujući i proizvodnju vlastitog novca po bizantskom uzoru.

⁶⁷ R. Zguta, 1975, 491.

5. RELIGIJSKA STRUJANJA

Kijevska Rus' u svojim je počecima bila pod utjecajem slavenskog politeizma, s čvrsto ukorijenjenim vjеровanjima i običajima. Međutim, dolaskom u sferu interesa Bizanta, postepeno se mijenja religijska slika ovog prostora, pod utjecajem pokrštavanja. Bizant je širenje kršćanstva iskoristio kao političko sredstvo za ostvarivanje dominacije nad Kijevskom Rus', a kršćanstvo je u različitim etapama prihvaćeno, počevši od najviših društvenih slojeva. Ovaj proces nije bio bez otpora, ali je donio značajne promjene u organizacijskoj strukturi crkve, društvenim praksama, arhitekturi te kulturnom naslijeđu Kijevske Rus'. Kršćanstvo je tako postalo ne samo vjerski, već i politički instrument kojim je Bizant učvršćivao svoj utjecaj u ovom dijelu svijeta.

Prije pokrštavanja Rus'i su štovali stara slavenska božanstva. Slavenski panteon prvi se put spominje 907. godine, kada su se Olegovi vojnici zakleli svojim oružjem i bogovima Perunom i Velesom za uspostavljanje primirja s Bizantom. Povjesničari nemaju detaljnije informacije o vjerskom životu Rus'a, a nisu posve sigurni ni je li uopće postojao sistematski uređen slavenski panteon,⁶⁸ koji je nemoguće i rekonstruirati zbog nedostatka izvora. Slavenska religija zadržala se najmanje do sredine 10. stoljeća kao glavna religija, kada dolazi do pojave kršćanstva na prostoru Kijevske Rus'. Kršćanstvo je u Kijevsku Rus' došlo iz Bizanta, koji je kršćanstvo iskoristio kao političko sredstvo u ostvarivanju prevlasti nad kijevskim teritorijem.⁶⁹ Usljed smjene slavenskog politeizma kršćanstvom, rus'ka crkva suočavala se i s problemom dvovjerja – istovremenog štovanja slavonskih bogova i kršćanstva. Dvovjerje se tumačilo na dva načina: kao paralelno štovanje poganskih i kršćanskih vjеровanja ili kao neodlučnost

⁶⁸ S. Hazzard Cross – O. P. Sherbowitz-Wetzor, 1953, 38.

⁶⁹ C. Raffensperger, 2012, 139.

između rimskog i grčkog obreda. U nekim crkvama, poput onih u Novgorodu, prakticala su se i oba obreda.⁷⁰

Počeci kršćanstva u Kijevskoj Rus' mogu se uočiti već za vrijeme kneza Igora (912. – 945.). Naime, iako je Igor vjerovao u poganske bogove, bio je tolerantan prema kršćanstvu, pa se smatra da su on i obitelj možda već prihvatili kršćanstvo i prakticalali ga u tajnosti.⁷¹ Vladavina Igorove žene Olge (945. – 962.) smatra se početkom prihvaćanja kršćanstva na području Kijevske Rus'. Naime, o Olginom preobraćenju i krštenju postoje zapisi, iako nije sigurno je li krštena u Kijevu ili Konstantinopolu. Osim toga, povjesničari nisu sigurni kada je krštena, a vremensko razdoblje varira od 954. do 959. godine.⁷² C. Raffensperger pretpostavlja kako je njezino krštenje posljedica trgovačkih dogovora u kojima je religija imala ulogu. On to temelji na izvoru *De cerimoniis aulae Byzantine* u kojem su opisani Olgini suputnici, među kojima je bio redovnik Gregory. Izvor navodi kako redovnika nije poslao bizantski car, što sugerira kako je redovnik potencijalno došao iz Rima, a Olgino dovođenje redovnika sugerira bizantskom caru kako on nije jedini koji može dovesti kršćanstvo na prostor Kijevske Rus'.⁷³ Raffensperger svoje zaključke donosi na osnovu informacija sadržanih u *Primarnoj kronici*, u kojoj se navodi kako je bizantski car poslao izaslanike u Kijev kako bi Olga ispoštovala trgovački ugovor, a koji je u konačnici ignorirala. Olga je bila svjesna da je njezino krštenje i konverzija svih podanika Kijevske Rus' primarni cilj kako bi se uspostavila bizantska dominacija.⁷⁴

U izvorima se dvoji je li Olgu krstio car ili patrijarh. Ortodoksna liturgijska knjiga odnosno Menej također daje opis Olginog krštenja. U Meneju piše kako su Olgu krstili i car i

⁷⁰ G. Podskalsky – G. Chapple, 1987, 274–275.

⁷¹ M. Labunka, 1989, 163–164.

⁷² M. Labunka, 1989, 167.

⁷³ *De cerimoniis*, 597.

⁷⁴ C. Raffensperger, 2012, 157–158.

patrijarh te govori kako je Olga postala „blažena među ruskim ženama koja je prihvatila svjetlost i odbacila tamu“. ⁷⁵ Patrijarh ju je naučio crkvenim praksama, kao što su molitva i post, o davanju milostinje i očuvanju nevinosti. ⁷⁶ Menej također navodi njezino kršteno ime – „Krštena je kao Helena, kao i bizantska carica, majka velikog Konstantina“. Potom ju je patrijarh krstio i tim činom obred je bio završen. ⁷⁷

Prema Lotarinškoj kronici, osim Bizanta, Olga se okrenula i prema zapadu te je zatražila od Otona I. da uputi svoje misionare i svećenike u Kijevsku Rus' kako bi proširili kršćanstvo. To se na kraju i dogodilo 961. godine. No, prema misionarima je narod pokazao neprijateljski odnos, proizašao iz sukoba između pogana i Olge. Naime, Olga je u to vrijeme započela uništavati poganska svetišta, što nije naišlo na odobrenje njezinih podanika. ⁷⁸

Na prijestolju je Olgu zamijenio njezin sin Svjatoslav. Većina informacija o njemu dolazi iz dva izvora, a to su *Historija* đakona Lava, koji je u 10. stoljeću obnašao dužnost dvorskog povjesničara, i *Primarna kronika*. Oba izvora slažu se u tome da je Svjatoslav prakticirao poganstvo cijeli život. Bio je negativno nastrojen prema kršćanstvu jer se bojao da će se njegov utjecaj kao vladara smanjiti i da će naići na negodovanje više klase. Iako nije imao dobro mišljenje o kršćanstvu, ono se ipak moglo širiti na prostoru Kijevske Rus', ⁷⁹ što se može tumačiti kao iskaz poštovanja prema njegovoj majci Olgi i poštovanja religijske tradicije koju je ona prihvaćanjem kršćanstva pokušala uspostaviti.

Knez Vladimir došao je na prijestolje nakon Svjatoslava te se na njemu zadržao pedeset godina. Njegova vladavina može se označiti kao početak perioda religiozne preobrazbe

⁷⁵ S. Griffin, 2019, 118.

⁷⁶ *PVL*, 61, 3–17.

⁷⁷ S. Griffin, 2019, 118.

⁷⁸ M. Labunka, 1989, 169.

⁷⁹ M. Labunka, 1989, 170–171.

Kijevske Rus'. On je bio opisivan kao „veliki grešnik koji se preobratio na kršćanstvo“.⁸⁰ Kršćanstvo postaje prihvaćenom religijom u Kijevskoj Rus' 988. godine Vladimirovim prihvaćanjem kršćanstva, no to nije značilo da je kršćanstvo postala dominantna religija. Prema M. N. Tikhomirovu, jedan od razloga Vladimirova prihvaćanja kršćanstva jest utjecaj okolnih zemalja koje su već prihvatile kršćanstvo. Svojim dolaskom na prijestolje, Vladimir je iz Kijeva potjerao Varjage, koji su s njim došli sa sjevera. On na taj način pobija teoriju Baumgartena koji smatra kako su ga Vladimirovi varjaški vođe savjetovali da prihvati kršćanstvo. M. N. Tikhomir nadalje tvrdi kako su sami Varjazi bili pogani, a da se Vladimir obratio tek nakon njihovog odlaska.⁸¹ Njegov obrat bio je uvjetovan i političkim prilikama jer je bio saveznik bizantskog cara sudjelovao u krimskoj kampanji. Tada mu je i obećana ruka princeze Ane, a u ženidbenom ugovoru postoji odredba koja nalaže da Vladimir postane kršćanin. Jedan od najvažnijih podataka koji idu u prilog vjerodostojnosti njegovog preobraćenja jest njegovo krsno ime – Bazilije, koje je dobio po bizantskom caru Baziliju II.⁸²

Prema S. Griffinu, pogani u Kijevskoj Rus' nakon Vladimirova krštenja i dalje su vjerovali u svoje bogove, a prihvaćanje kršćanstva bilo je sporo i dugotrajno. Tako Griffin navodi da (pismeni) kršćani narednih pedeset godina nisu prisustvovali obredima i nisu pisali teološke spise.⁸³ Jednako Griffinu ističe i Franklin, prema kojemu se razdoblje između 988. i 1040. godine može smatrati kao „mračno doba ranih kršćanskih Rus'a“ jer se o njima znalo veoma malo, a glavne njihove karakteristike proizlaze tek iz pretpostavki. Osim nekoliko fragmentarnih zapisa iz razdoblja 10. stoljeća, ne postoji nijedan kompletan zapis koji bi dao

⁸⁰ S. Griffin, 2019, 136–137 .

⁸¹ M. K. Tikhomirov, 1959, 207.

⁸² M. Labunka, 1989, 184–185.

⁸³ S. Griffin, 2019, 31.

sliku o kršćanstvu u Kijevskoj Rus' u prvih pedeset godina. Zbog nedostatka crkvenih knjiga, kronika i samostanskih povelja može se zaključiti da su prvi kršćani bili nepismeni.⁸⁴

No, suprotno Griffinu i Franklinu, M. Labunka govori kako je odmah nakon Vladimirovog krštenja započelo masovno pokrštavanje koje nije bilo bez otpora i do nekoliko stoljeća kasnije. Vladimir je brzo naredio da se uklone i unište svi poganski idoli te poganska sveta mjesta. Njegovo krštenje bitno je utjecalo na političku stabilnost Kijevske Rus'. Počeo je graditi crkve te je religiozni centar bio smješten u Kijevu. Naredio je rušenje velikog slavenskog panteona u Kijevu, koji je on izgradio, te je na istom mjestu sagrađena crkva sv. Marije. Prihvatanje kršćanstva u Kijevskoj Rus' imalo je veliki značaj za Bizant. Rus'ka crkva nakon pokrštavanja pripala je pod jurisdikciju Konstantinopola, a to je značilo konačno i daljnje približavanje dviju kultura.⁸⁵

A. Poppe navodi kako je 988. godina prekretnica u procesu prihvatanja kršćanstva.⁸⁶ Naime, prema Poppeu ta godina označava početak kršćanske ere za Kijevsku Rus'. Pokrštavanje je trajalo stoljećima, no najvažnije razdoblje pokrštavanja odnosi se na drugu polovicu 10. i prvu polovicu 11. stoljeća. Prodiranje kršćanstva isprva je bilo zamjetno isključivo kod višeg sloja društva. Niže rangirani pojedinci nisu bili spremni prihvatiti kršćanstvo i odbaciti politeizam. Tijekom 11. stoljeća viši sloj u potpunosti je prihvatio kršćanstvo, dok je proces prihvatanja kod nižeg sloja potrajao cijelo 12. stoljeće.⁸⁷

Sukobi između Istočne i Zapadne Crkve te kulminacija označena raskolom 1054. godine, rezultirale su time da je Bizantu postalo veoma važno da pod svoj vjerski utjecaj pridobije Kijevsku Rus'. Konstantinopol je za Kijevsku Rus', mimo vjerskog značaja, imao

⁸⁴ S. Griffin, 2019, 31.

⁸⁵ M. Labunka, 1989, 187.

⁸⁶ A. Poppe, 1997, 311.

⁸⁷ A. Poppe, 1997, 311.

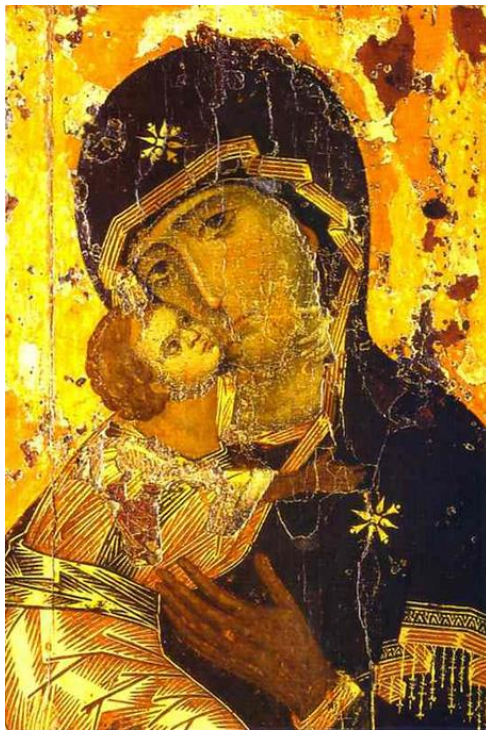
veliku prednost u odnosu na Rim s obzirom na geografsku blizinu te brojne političke i trgovinske veze.⁸⁸

Možemo zaključiti da je Bizant kao središte Istočnog kršćanstva, iskoristio širenje kršćanstva u Kijevskoj Rus' pod svojim pokroviteljstvom kao sredstvo za jačanje političkog utjecaja. Kijevska Rus', prihvativši kršćanstvo, postala je važan partner i saveznik Bizantu, dok je za Kijevsku Rus' Bizant predstavljao religijski i kulturni model koji je osnažio njezin status u europskom prostoru.

⁸⁸ M. Labunka, 1989, 188.

6. UMJETNIČKA PROŽIMANJA

Umjetnost na prostoru Kijevske Rus' počela se snažno razvijati nakon prihvaćanja kršćanstva, pri čemu je bizantski utjecaj bio ključan u oblikovanju njenog kulturnog identiteta. Najvidljiviji tragovi ovog utjecaja očituju se u sakralnoj arhitekturi i ikonografiji, osobito u crkvama izgrađenima po uzoru na bizantske modele. Vladari poput Vladimira I. i Jaroslava Mudrog bili su ključni u širenju kršćanstva te su svojim djelovanjem postavili temelje za trajno prožimanje bizantske i rus'ke umjetnosti.

Slika 8: Vladimirska gospa, 11 – 12. stoljeće

Do velikog pomaka u gradnji kršćanskih objekata dolazi za Vladimirove vladavine. Nakon njegovog krštenja na ruski prostor počinju dolaziti bizantski svećenici i misionari koji su sa sobom donijeli brojne ikone, relikvije i liturgijske knjige. Uz njih su pristizali i utjecajni bizantski arhitekti koji su bili zaslužni za izgradnju samostana i crkve *Desiatynna*, kojoj je

Vladimir davao desetinu svojih prihoda. Po uzoru na Bizant, Vladimir je počeo kovati zlatnike na čijim se licima može vidjeti slika Krista, dok je na drugoj strani bio njegov vlastiti portret.⁸⁹

Jaroslav Mudri nastavio je tradiciju izgradnje objekata po uzoru na Bizant. On je odlučio proširiti kijevske gradske zidine po uzoru na Konstantinopol, a glavni ulaz nazvao je *Zoloti Vorota* ili Zlatna vrata, čije je ime inspirirano Zlatnim vratima u Konstantinopolu. Upravo je on izgradio Crkvu svete Sofije, koja je jedina očuvana građevina iz njegovog razdoblja. Osim nje, dao je izgraditi crkve sv. Jurja i Irene koje su bile pandani poznatim crkvama u Konstantinopolu. Od velikog značaja bila je Slavenska crkva u Kijevu, u kojoj su nastali prvi prijevodi grčkih i bizantskih tekstova na slavenski jezik, ali do danas nije pronađen nijedan zapis koji je izrađen u ovom skriptoriju. Kao najraniji poznati zapis bilježi se *Ostromirski lekcionar* iz 1056. ili 1057. godine, dok je prvi neliturgijski zapis *Izbornik Svjatoslava* iz 1073. godine, napisan za vrijeme Jaroslavovog sina Svjatoslava. Utjecaj bizantskih građevina bio je toliko velik da su zapadni putopisci govorili o Kijevu kao „rivalu Konstantinopola“ i pogrešno tumačili Kijev kao jedan od najistaknutijih bizantskih gradova.⁹⁰

Tijekom 11. i 12. stoljeća utjecaj Bizanta je dodatno porastao zbog češćih kulturnih, crkvenih i trgovinskih kontakata. Često su bizantski slikari bili zaduženi za oslikavanje crkava što se može vidjeti na primjeru Kijevsko-pečerske lavre, najstarijeg pravoslavnog crkvenog kompleksa u Kijevskoj Rus'. Usluge slikara i arhitekata nisu bile jeftine, što govori o velikom bogatstvu Kijevske Rus', pogotovo u razdoblju od 11. do sredine 12. stoljeća. No, nisu samo bizantski umjetnici bili zaslužni za veliki kulturološki napredak. Brojni Rus'i radili su i učili uz bizantske majstore i tako postali cijenjeni u svom zanatu.⁹¹

⁸⁹ O. Z. Pevny, 1997, 282.

⁹⁰ O. Z. Pevny, 1997, 283.

⁹¹ O. Z. Pevny, 1997, 283–284.

Slika 9: Katedrala sv. Sofije, *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era A. D. 843-1261*, 1997., str. 285.

U 11. stoljeću glavni pokretači izgradnji brojnih građevina bili su knezovi i vlastela, dok u 12. stoljeću dolazi do izgradnje manjih crkava bizantskog stila pod pokroviteljstvom trgovaca i bogatih pojedinaca. Kijev je bizantski utjecaj proširio i na druge gradove kao što su Novgorod, Vladimir (grad) i Rostov, koji su tijekom 12. stoljeća bili vrlo razvijeni. Grad Vladimir i njegova regija bili su razvijeni do te mjere da su mogli konkurirati Kijevu, a sredinom 12. stoljeća knez Andrej Bogoliubski pokušao ga je proglasiti glavnim središtem Kijevske Rus'. Jedna od poznatijih građevina izgrađenih za vrijeme Vladimira jest Dimitrijevska katedrala, sagrađena u razdoblju od 1194. do 1197. godine po uzoru na Uspens'kyi katedralu (uništena u Drugom svjetskom ratu), smještena u Kijevu.⁹²

Umjetnička prožimanja Bizanta i Kijevske Rus' najjasnije su izražena u sakralnoj arhitekturi i ikonografiji, osobito nakon prihvaćanja kršćanstva. Bizantski utjecaj u izgradnji crkava, poput katedrale svete Sofije, te uvođenje liturgijskih i umjetničkih stilova, oblikovali su kulturni identitet Kijevske Rus'. Ova sinteza bizantske umjetnosti i lokalnih elemenata

⁹² O. Z. Pevny, 1997, 285.

ostavila je trajno nasljeđe, prepoznatljivo u bogatom kulturnom životu i arhitekturi Kijevske Rus'.

Slika 10: Apostol Tadej, Mozaik iz samostana sv. Mihajla u Kijevu, 12. st., *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era A. D. 843–1261*, 1997., str. 290.

7. ZAKLJUČAK

Proučavanje odnosa između Bizanta i Kijevske Rus' od 9. do 13. stoljeća otkriva složenu mrežu političkih, vojnih, religijskih i kulturnih prožimanja. Iako su međusobni odnosi u početku obilježeni vojnim trvenjima, kasnija suradnja potvrđena trgovinskim sporazumima i vojnim savezništva postala je temelj dugoročnog povezivanja. Ključni aspekti ovog suodnosa posebno su vidljivi u procesu pokrštavanja Kijevske Rus', gdje je Bizant koristio religiju kao političko sredstvo za širenje svog utjecaja.

Politička integracija dvaju entiteta dodatno je potvrđena u vojnom i diplomatskom aspektu. Varjazi, kao ključni akteri vojne moći Kijevske Rus', postali su istaknuti i u službi Bizanta kao elitna carska garda. S druge strane, Kijevska Rus' preuzela je mnoge bizantske vojne strategije i tehničke inovacije, koje se nalaze u srži njezinih vojnih uspjeha.

Trgovinske veze između Bizanta i Kijevske Rus' bile su ključne za ekonomski razvoj oba politička entiteta. Iako su povremeni sukobi narušavali trgovinske odnose, obje su strane dugoročno profitirale iz ekonomske suradnje, koja je dodatno učvrstila njihove veze.

Religijska veza između Bizanta i Kijevske Rus' bila je možda najznačajnija, jer je pokrštavanje pod knezom Vladimirom I. označilo novu eru u povijesti Kijevske Rus'. Proces nije bio brz niti bez otpora, ali je rezultirao trajnim promjenama u vjerskoj i kulturnoj strukturi društva.

Kulturna razmjena u sferi umjetnosti, ostavila je trajni pečat na Kijevsku Rus'. Utjecaj bizantske sakralne arhitekture i ikonografije vidljiv je u izgradnji crkava, prepoznatljivih po bizantskom stilu. Umjetničke veze nastavile su se kroz trajnu prisutnost bizantskih slikara i arhitekata u Kijevskoj Rus'.

Višeslojna prožimanja Bizanta i Kijevske Rus' od 9. do sredine 13. st. posljedično su utjecala na oblikovanje čitave europske povijest toga razdoblja, koja je ostavila duboki trag sve do današnjih dana.

8. POPIS IZVORA I LITERATURE

IZVORI:

1. *Annales Bertianini, Scriptores rerum Germanicum*, 1883, ur. G. Waitz, vol. 5., Hannover: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1883.
2. J. J. Reiske, 1829, De cerimoniis aulae Byzantine, ur. B. G. Niebuhr, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, vol. 9, Bonn: Impensis Ed. Weberi, 1829.
3. *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, 1900, ur. Jacques-Paul Migne, vol. 102, Pariz, 1900.

LITERATURA:

1. *Byzantine Armies 886-1118*, 1979, ur. I. Heath, Osprey Publishing, 1979.
2. F. Dvornik, 1956, Byzantine Political Ideas in Kievan Russia, *Dumbarton Oaks*, vol. 9/10, 1956, str. 73-121.
3. S. Franklin – J. Shepard, 1996, *The Emergence of Rus 750-1200*, London: Longman, 1996.
4. S. Griffin, 2019, *The Liturgical Past in Byzantium and Early Rus*, Cornwall: Cambridge University Press, 2019.
5. J. Helton, 2002, *Byzantium at War AD 600-1453*, Oxford: Osprey Publishing, 2002.
6. M. Labunka, 1988/1989, Religious Centers and Their Missions to Kievan Rus': From Ol'ga to Volodimer, *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 12/13, 1988/1989, str. 159-193.
7. D. Nicolle - A. McBride, 1999, *Armies of Medieval Russia 750-1250*, Oxford: Osprey Publishing Limited, 1999.
8. D. Obolensky, 1974, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe 500-1453*, Phoenix Press, 1974.
9. G. Podskalsky – G. Chapple, 1987, Principal Aspects and Problems of Theology in Kievan Rus', *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 11, 1987, str. 270-286.

10. A. Poppe, 1988/1989, Two Concepts of the Rus' in Kievan Writings, *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 12/13, 1988/1989, str. 488-504.
11. A. Poppe, 1997, The Christianization and Ecclesiastical Structure of Kyivan Rus' to 1300, *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 21, 1997, 311-392.
12. O. Pritsak, 1977, The Origin of Rus', *The Russian Review*, vol. 36., No. 3., 1977, str. 249-273.
13. O. Pritsak, 1985, When and Where was Ol'ga Baptised?, *Harvard Ukrainian Studies*, vol 9., 1985, str. 5-24.
14. C. Raffensperger, 2012, *Reimagining Europe: Kievan Rus' in the Medieval World*, Harvard Historical Studies, 2012.
15. C. Raffensperger, 2017, *The Kingdom of Rus'*, Bradford: Arc Humanities Press, 2017.
16. S. M. Soloviev, 2014, *History of Russia: The Origins of Kievan Rus From Earliest Times to 1054*, Academic International Press, 2014.
17. *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era A. D. 843-1261*, 1997, ur. H. C. Evans – W. D. Wixom, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1997.
18. J. M. Thompson, 2009, *Russia and the Soviet Union: An Historical Introduction from the Kievan State to the Present*, Philadelphia: Westview Press, 2009.
19. M. K. Tikhomirov, 1959, The Origins of Christianity in Russia, *History*, vol. 44, No. 152., 1959, str. 199-211.
20. R. Zguta, 1975, Kievan Coinage, *The Slavonic and East European Review*, vol. 53, No. 133, 1975, str. 483-492.

ONLINE IZVORI:

<https://www.worldhistory.org/image/15546/varangian-trade-routes/>, (pristupljeno: 30.6.2024.)

<https://www.worldhistory.org/image/15546/varangian-trade-routes/>, (pristupljeno: 30.6.2024.)

<https://en.numista.com/catalogue/pieces167123.html>, (pristupljeno: 30.8.2024.)

<https://en.numista.com/catalogue/pieces114339.html>, (pristupljeno: 30.8.2024.)

<https://proleksis.lzmk.hr/49958/>, (pristupljeno: 5.9. 2024.)

<https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\D\E\Derevlians.htm>,
(pristupljeno: 5.9. 2024.)

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/hazari>, (pristupljeno: 6.9.2024.)

<https://dbpedia.org/page/Vyatichi>, (pristupljeno: 6.9.2024.)

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/pecenezi>, (pristupljeno: 6.9.2024.)

9. SAŽETAK/SUMMARY

SAŽETAK

Diplomski rad govori o suodnosu Bizanta i Kijevske Rus' kroz prizmu političkih odnosa, trgovinskih veza, vojnog uređenja, religije i umjetnosti u razdoblju od 9. do 13. stoljeća. Rad donosi saznanja i preglede stručnjaka koji su se bavili pitanjima Bizanta i Kijevske Rus' kao i njihova razmišljanja i pregled posljedica koje su i danas prisutne.

Ključne riječi: Kijevska Rus', Bizant, Olga, Vladimir I., Jaroslav, kršćanstvo, Varjazi

SUMMARY

The thesis discusses the relationship between Byzantium and Kievan Rus' through the prism of political relations, trade ties, military order, religion and art in the period from the 9th to the 13th century. The paper brings the findings and reviews of experts who dealt with the issues of Byzantium and Kievan Rus', as well as their thoughts and an overview of the consequences that are still present today.

Key words: Kievan Rus', Byzantium, Olga, Vladimir I., Yaroslav, christianity, Vagrans